

**MANASTIRLARIN SOSYOKÜLTÜREL YAPI VE FONKSİYONLARI****Selami SÖNMEZ\*****Öz**

İslamiyet'in yayılışı ile Hristiyanlığın yayılışı arasında büyük bir benzerlik vardır.

Her ilahi dinin yaşama refleksi ile Hristiyanlar da *MS* II. yy.dan itibaren hızlı bir okullaşma faaliyetine giriştiler. Manastırlar Hristiyanların *MS* V. yy.dan itibaren, Hristiyanlığı yaşayan ve yayan misyonerler yetiştirmeye yönelik olarak kurdukları okullardır.

Manastırların;

1. Güvenlik,
2. Tarımsal üretim,
3. El sanatları,
4. Misafirhanelik,
5. Kitap kopyalama,
6. İbadethane,
7. Eğitim öğretim fonksiyonları vardır.

**Anahtar Sözcükler:** Manastır, eğitim tarihi.

**SOCIOCULTURAL STRUCTURE AND FUNCTIONS OF MONASTERIES****Abstract**

There is an occult similarity between spread of Christianity and Islam. Christians had attempted to establish schools since AC 2<sup>nd</sup> century with a reflex of lifelong living as it is the case for all divine religions. Monasteries are among those schools that founded since AC 5<sup>th</sup> century to train missionaries who lives and spreads the Christianity. The functions of the monasteries are:

1. Provide security,
2. Develop agricultural production,
3. Develop hand crafts,
4. Serve as guesthouse,
5. Copying books,
6. Place of worship,
7. Provide education and instruction.

**Keywords:** Monastery, history of education.

---

\* Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, [ssonmez@atauni.edu.tr](mailto:ssonmez@atauni.edu.tr).

## I. İslam'ın Yayılış Dönemi:

Enteresandır; Metodolojide kronolojik ilkeyi aşıp bilinenden hareketle daha az bilineni aydınlatmaya çalışmak son derece yaygın bir yaklaşımdır.

İlahi dinlerin yayılış dönemleri birbirine çok benzer. İlk Müslümanların durumu ilk Hristiyanlardan pek farklı değildir. Tarih sanki tekerrür etmektedir.

Nitekim ilk Müslümanlar;

- Takip edildiler.
- Aç, susuz bırakıldılar.
- Dövüldüler, yaralandılar.
- Kızgın kumlar üzerine yatırılarak işkence edildiler.
- Boyunlarına ip geçirilerek şehirde sürüklendiler.
- Mallarına el konulup, hicretlerine öyle izin verdiler.
- Yanan kömür üzerine yatırıldılar.
- Alacakları ödenmedi veya İslam'dan dönmeleri şart koşuldu.
- Putlara tapmaya (paganism) zorlandılar.
- Müslümanların yollarına pislik ve diken döktüler.
- Müslüman gelinlerini boşadılar, mü'mine kız vermediler.
- Müslümanlar ve onların inançlarıyla alay ettiler.
- Hatta öldürdüler.<sup>1</sup>

İlk Müslümanlar arasında en onur kırıcı muamele

- a. Kadınlara,
- b. Kölelere,
- c. Fakirlere karşı oluyordu.

---

<sup>1</sup> Bekri, A. H. Keskiöğlü, O. Hazreti Muhammed ve Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 70-78.

Cahiliye kültürü kadını insan yerine koymuyor, köleleri alıp satıyor, kimsesiz fakiri her fırsatta eziyordu. Nitekim İslamiyet bu üç insan tipi arasında hızla yayılıyor, İslam'ın en güvenilir ve küfre en dirençli örnekleri bunlar arasından çıkıyordu.

## II. Hristiyanlığın Yayılış Dönemi:

Hız. İsa'nın doğduğu coğrafyaya çok Tanrılı Roma İmparatorluğu hâkimdi. Çok güçlü bir askerî kuvvete zengin ve köklü bir kültür ve medeniyete sahipti. Bu ortamda geleneksel kültüre yani yaşanan hayat ve mevcut inanç sistemine muhalif bir hareketin doğması ve gelişerek muvaffak olması son derece güçlü.

MÖ I. yy.da inançlar tablosuna baktığımızda; “Hristiyanlığın doğduğu coğrafyada az veya çok birbiriyle ilişkili başlıca 5 kültürel model mevcuttur. Bunlar:

1. Yahudilik
2. Grek
3. Roma
4. Helenistik
5. Paganizm'dir (çok tanrılı-Politeist).

Bunlara ilaveten canlılığını hâlâ muhafaza eden ve yeni Eflatunculuk çatısı altında birleşmiş olan Aristo'cu, Stao'cu, Epiküros'cu Septik düşünceler Filistin ve Anadolu'dan Hindistan'a dek bu coğrafyanın felsefi düşüncesini etkisi altında tutuyordu.<sup>2</sup>

Siyasi olarak ise coğrafyanın kayıtsız şartsız hâkimi ve dünyanın şüphesiz en güçlü devleti Roma İmparatorluğu idi. Dinî ve felsefi etkisi zayıf fakat militer gücü yarışılmazdı.

Geleneksel Roma dini umuma ait bir töresel kült mahiyetinde idi. Roma idresi İmparatoru Tanrı yerine koyan evrensel bir din kurmak, din ile devlet entegrasyonunu temin etmek istiyor zira mevcut dini kliklere olabildiğince hoşgörülü davranıyordu.

Böyle bir siyasi, itikadi ve entelektüel ortama doğan bir Filistinli ailenin çocuğu Yahudi İsa, Yahudi geleneklerine göre büyümüş olmasına karşın Mesihliğini açıklayıp mevcut Yahudi inanç sistemini karşısına alınca 12 havarisini seçip onları eğiterek Hristiyanlığın naslarını geniş halk kitlelerine yaymaya başlayınca Romalı ve Yahudi işbirlikçilerin sert tepkisine maruz kalmıştır. 30 yaşlarında topyekün tebliğ faaliyetine girişen ve bu işi üç yıl kadar sürdüren Hz.

<sup>2</sup> Demirci, Kürşat., Hristiyanlık, TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, s. 328-340

İsa Yahudilerin yoğun baskısı ve Roma İmparatorluk idaresine şikâyet etmeleri üzerine Romalı yetkililerce idama mahkûm edilmiş çarmıha gerilerek<sup>3</sup> infaz edilmiştir.

Aslında Hristiyanlık itikadi anlamda Yahudilikten çok farklı mesajlar getirmiş değildir. Fakat Hristiyanlık dinî eylem olmaktan ziyade sosyal yanı güçlü revizyonist bir hareket hâlinde kendini göstermiştir.

Hristiyanlığın merkez Roma Kültürüyle çatıştığı üç nokta olmuştur. Bunlar;

1. Fakir-zengin eşitliği (Köle-Efendi eşitliği),
2. Siyah-beyaz eşitliği,
3. Kadın-erkek eşitliğidir.

Hristiyanlık ilahi bir din olarak fakirler ile zenginlerin Allah indinde eşit olduklarını, beyazın siyaha, siyahın beyaza bir üstünlüğünün söz konusu olmadığını, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu söyleyince; zengin, beyaz ve erkek kültürünün dominant faktör olduğu Roma klasik kültür taraflarınca şiddetle reddedildi. İslamiyet'in yayılış döneminde olduğu gibi ilk Hristiyanlar fakirler, köleler ve kadınlardan çıkmış. Bu yeni din, bu insanlar arasında daha hızla yayılmıştır. Çünkü onlar İslamiyet'te olduğu gibi Hristiyanlıkta kendilerine gösterilen değer ile statü, saygınlık, hak ve onur elde etmişlerdir. Bu onların yeni dine yönelmeleri ve ona sahip çıkmalarını sağlamıştır. Nitekim Hz. İsa'nın ölümünden sonra kabrine yalnız kadınlar gelmiştir. Bu durum erkeklerin dayanılmaz baskıdan korkup çekindikleri şeklinde de izah edilebilir.<sup>4</sup> Çünkü kadınlar mesihi beklemeyi en en çok isteyenlerdir.

Hz. İsa'nın ölümünden sonra baskıya dayanamayıp dağılan havariler tekrar bir araya gelmişler; herhangi bir kilise inşaatı yapamamışlardır. *MS* ilk 2 asır ilk Hristiyanlarla Yahudiler ve Roma idaresi arasındaki sürtüşme devam etmiştir.

Hristiyanlık başta Pavlus olmak üzere diğer Hristiyan misyonerlerinin Arabistan, Kıbrıs, Anadolu, Suriye, Makedonya, Yunanistan'a yaptıkları seyahatlerle yayılımını sürdürmüş, Avrupa'da da yeni din köylü ve köleler arasında hızla yayılmaya başlamış, ezilen insanların kurtuluş ümidi hâlini almıştır.

<sup>3</sup> Kur'an-ı Kerim'e göre Yahudiler İsa gibi gördükleri başka birini çarmıha germişler, İsa göğe yükseltilmiştir, en Nisa 4/157.

<sup>4</sup> Demirci, Kürşat.,a.g.m., s. 328-340 (331).

Havariler sonrası dönemde Hristiyanlar Filistin sınırlarını aşıp dört yöne yayılmaya başladığı dönemden itibaren bilhassa kardeşlik ve eşitlik söylemiyle Roma İmparatorluğunun sosyal yapısını derinden sarsmaya başlayan en büyük zulmü MS I. yy.da Neron'un tahtta bulunduğu dönemde gördü. Neron ile başlayan Hristiyan nefreti ve zulmü MS 81 yılında Roma tahtına oturan Titus Flavius Domitian tarafından Hristiyanların topyekün yok etme operasyonuna dönüştü. Hristiyanların zorla Roma dinine döndürme işlemi kısmen başarıya da ulaştı. Bazı Hristiyan cemaatler putperest oldu veya öyle görünmek zorunda kaldılar. Baskıya karşı koyan Roma baş psikoposu Fabian öldürüldü.

Fakat bütün bu Neron ile başlayan nefret, işkence, zulüm ve imha kampanyaları enteresandır Hristiyanlığı daha da güçlendirmiştir.

Nihayet Roma İmparatoru Konstantin MS 313 yılında yayımladığı Milan fermanı ile Hristiyanların devlet güvencesinde olduklarını, Hristiyanlığın Roma'nın resmi devlet dini olduğunu ilan etti. Bu gelişme ile bir nefes alan Hristiyanlar hızlı bir okullaşma faaliyetine giriştiler. Fakat bütün bu gelişme ve iyileşmeye rağmen Hristiyanlık IV. yüzyıla kadar bir yer altı hareketi olma özelliğini sürdürdü.

### **II.I. İlk Hristiyanların Okullaşma Faaliyeti:**

İlk Hristiyanlar Filistin'de gördükleri baskı ve şiddete inat hızlı bir okullaşma faaliyetine giriştiler. Hristiyanlığı okullar yoluyla öğretmeyi ve yaymayı amaçlayan Hristiyanlar bir anlamda Roma idaresi, Antik Grek kültürü, Yahudilik ve paganizmin (putperestlik = politeizm) tedib ve tehdidine karşı savunma yapıyorlar, belki de onların tesirinde kalmaktan öte onları tesirleri altına almak üzere bir intikam hareketine girişiyorlardı.

Bu niyetle Hristiyanlar kronolojik sırayla hepsi de Hristiyanlığı öğretmek ve yaymak amacına matuf olmak üzere aşağıdaki okulları kurdular.

#### **II.I.I. Katechete (Kateşet) Okulları**

İlki MS II. yy.ın sonlarında (yaklaşık 200 yılları civarında) İskenderiye'de Klemens tarafından kuruldu. İkincisinin Antakya'da kurulduğunu bildiğimiz bu okulların amacı "Katechete" yani Hristiyanlığı yaymak ve savunmakla görevli personeli yetiştirmektir"<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Aytaç, Kemal., Avrupa Eğitim Tarihi, MÜ, İlahiyat Fakülteri Yayınları, İstanbul, 1998, s. 81.

### II.I.II. Manastır Okulları:

Aynı amaca yönelik olarak MS V-VI. yy.dan itibaren Hristiyanlar kendi faaliyetleri yolunda gerekli genç misyonerleri yetiştirebilmek için bu okulları kurdular.

### II.I.III. Şövalye Eğitimi:

Hristiyanlar XI, XII. yy'da ilk defa Fransa'da kale veya prens saraylarında usta çırak usulüne göre "kendilerini Tanrı tarafından Hristiyanlığın savunulması işi için görevlendirilmiş olarak kabul eden:

1. Tanrıya,
2. Efendiye (usta),
3. Kadına hizmeti prensip edinen,

1. Ata binme,
2. Yüzme,
3. Ok atma,
4. Kılınç kullanma,
5. Satranç oynama,

6. Şiir ve şarkı yazma ve söyleme<sup>6</sup> yeteneklerine sahip olan savaşçı misyonerler yetiştirmek için bu eğitim şeklini kullandılar.

### II.I.IV. Meslek Korporasyonları (Birlikleri)nda Eğitim:

Orta Çağ şehirlerinde usta çırak eğitim sistemi ile el zanaatkârlarınca bu zanaatların korunması, öğretilerek yaşatılması için hizmet-içi eğitime benzer bir yetiştirme düzeni vardı. Çırak çeşitli aşamalardan geçer ustasının dini, ahlaki mesleki becerilerini elde edip "Usta" (magistri) unvanıyla mezun olurdu.

### II.I.V. Şehir Okulları:

XI ve XIII. yy.da şehirlerin Hristiyan nüfusu artınca "Şehir Okulları", Belediye okulları", Vakıf Okulları", "Yazı Okulları" adı altında; okuma, yazma, din derslerinin öğretildiği diğer kilise okullarında olduğu gibi kuvvetli bir disiplinin uygulandığı okullar açıldı.

---

<sup>6</sup> Aytaç, Kemal, *age.*, s. 87-88.

Şehir meclislerine girmek isteyen aristokrat çocukları hesap da öğrenerek bu okulları tercih ediyorlardı.

### **II.I.VI. Üniversiteler:**

Ortaçağ Avrupasında XII ve IVX. yy.da çoğunun eski kilise okullarının temelleri üzerine kurulup<sup>7</sup> hocalar (Magistri) ile öğrencilerin birliği ile hayat bulan usta çırak yöntemiyle öğretim yapan kilisenin ve devletin kanunlarına tabi olan teoloji hukuk hatta tıp bilimlerinin okutulduğu kurumlardır.

İlk kurulan Üniversiteler, şunlardır: Bologna (1119), Salerno, Padua, Paris (1200 civarı), Cambridge, Oxfard (1249), Prag (1348), Krakau (1364), Viyana (1365), Heidelberg (1386), Köln (1388), Erfurt (1392), Leipzig (1409), Ingolstadt (1472), Trier (1473), Mainz, Tübingen (1477), Wittenberg (1502)... vs.

### **III. Manastırlar (Monastery):**

#### **III.I. Etimolojisi ve Orijini:**

Manastırlar, Hristiyan âleminde kendilerine çok büyük önem atfedilen kurumlardır. Manastır terimi köken itibariyle Yunanca monos (yalnızlık, tek başına olma hâli) sözcüğünden türetilmiştir. Buradaki yalnızlık terimi, bütün insanlardan uzak olma (yalıtılmışlık) anlamına gelmez. Terim daha ziyade bir hayat arkadaşına (eşe) sahip olmama durumunu ifade eder. Başka bir deyişle, manastıra kapanan bir kişinin (keşişin) başlıca niteliği onun bekâr olması, kendisini cinsel bir oruçla sınırlamasıdır. Keşiş olarak tanımlanan kişi, ille de insanlardan çok uzaklara gitmek ve onlarla tüm bağı koparmak zorunda değildir. Gerçi keşişlerin bir kısmı böyle bir hayatı yeğlemekte; şehir, köy ya da kasabalardan uzakça bir yerde yalnız başına kalmayı tercih etmektedir. Bu insanların kendilerini ibadete de vermeleri gerektiği için genellikle manastırların hemen yanında katedraller inşa edilir ki keşiş bu katedrallerde ihtiyaç duyduğu dinsel metinlere de ulaşabilsin. Ancak manastır hayatını insan topluluklarına yakın mekânlarda yaşayan keşişler de vardır. Bunlar da genellikle (bir lokma bir hırka anlayışıyla örülü) yetinmeci (mütevazı) / asketik bir yaşam sürdürmeye çalışırlar. Eğer bir keşiş, bekâr olmakla ve diğer keşişlerin yanında yaşamakla yetinmiyor, bütün insanlardan uzaklaşmayı tercih ediyorsa ona ermit (Yunanca eremos, “çöl” ya da “hiç kimsenin yaşamadığı yer”

<sup>7</sup> Mesela; Paris Üniversitesinin çekirdeğini Notre Damepsikoposluk Okulu teşkil eder.

anlamına gelir) adı verilir.<sup>8</sup> İslam kültüründe yaklaşık olarak “münzevi” kavramına karşılık gelmektedir.

### **III.II. Manastırların Tarihi:**

#### **III.II.I. İlk Hristiyan Manastırları, Keşişler ve Ermitler:**

İlk manastırların ortaya çıkışı herhâlde Hristiyanlık inancı kadar eski bir tarihe dayanır. Ancak tarihî kaynakların bulgularabildiği en eski manastırlar III. yüzyıla aittirler; bunlar Mısırlı Hristiyanlarca inşa edilmişlerdir. Tarihin ilk keşişlerinin hayli yetinmecî bir yaşam sürdürdüklerini biliyoruz. Cinsellikten bütünüyle yüz çevirmiş olan bu insanlar sürekli olarak oruç tutuyor, günde bir kez yemek yiyor, bu öğünü de ekmek, su ve tuzla geçiştiriyorlardı. İlk manastırlarda yaşayan keşişler, gün ağarmadan ve güneş batıktan sonra da dinsel metinler okuyarak ruhsal bir dinginliğe ulaşmaya çalışıyorlardı.

İlk Hristiyan keşişlerinin en ünlüsü, Mısırlı Aziz Antuan’dır (251-356). Henüz 19 yaşında iken ermit olmaya, yani insanlardan uzak yalnız bir yaşam sürmeye karar veren Aziz Antuan, 40 yıl kadar bu şekilde yaşamayı başarmış ve 312 itibarıyla kendisine mürit olmak isteyen genç keşişleri de yanına almaya başlamıştır. Mısırlı zengin bir aileye mensup olan azizin malını mülkünü yoksullara dağıtarak kendini bir mezara kapattığı, oradaki 15 yıllık ikameti boyunca şeytanla mücadele ettiği ve şeytanı altettiğine inandıktan sonra da çöle çekilerek terk edilmiş bir kalede 25 yılını geçirdiği rivayet ediliyor. Onun yaşamını sürdürdüğü terk edilmiş kale, sonraları başka keşişlerce keşfedilecektir. Aziz’in yetinmecî yaşamından fazlasıyla etkilenen ve ona mürit olmak üzere yıkık kaleyi doldurmaya başlayan genç keşişler, bir süre sonra Aziz Antuan’un yalnızlık haline son vermişlerdir. Bu durumdan hiç hoşnut olmayan Aziz, bir gece kaleyi gizlice terk eder ve Kızıldeniz yakınlarındaki başka bir çöl arazisine yerleşir. Ancak keşişler bu yeri de bulurlar ve en sonunda ona mürit olan keşişlerin sayısı 10 000’e kadar çıkar. Genç keşişlerden kurtuluş olmadığını anlayan Aziz Antuan, büyükçe bir manastırda bu keşişlere rehberlik etmeye başlar ve 105 yaşında dünyadan ayrılana dek görevini sürdürür. Aziz Antuan’mermitlik ve ruhani önderlik serüveni daha sonraları onun yolunu takip eden pek çok Hristiyan için ilham kaynağı olmuştur.

Hristiyanlık tarihî boyunca, ün kazanan bir ermitin yaşamını manastır yöneticiliğinde tamamladığına sıkça tanık olunmuştur. Ne var ki ermitlik yaşamından asla vazgeçmemiş ve kendisine mürit olmak isteyen keşişleri ısrarla reddetmiş Lycopolisli Aziz Jan (ölümü 394) gibi

<sup>8</sup> Çıvgın, İzzet, Ortaçağ Tarihi, Maya Akademi, Ank. 2008, s. 372.



şahıslar da vardır. Aziz Jan, artan ününe karşın hiçbir manastırın başına geçmemiş 50 yılını bir hücrede tüketirken kendisine danışmaya gelen Hristiyanları da bu hücreden yanıtlamıştır.

Keşişlik kurumu III. yüzyılın sonlarında Mezopotamya ve Suriye bölgelerine de sirayet etmiştir. Örneğin Antakya ilk manastırına 300 yıllarına doğru sahip olmuştur. Antakyalı ünlü keşişlerin başında Aziz Jan (Latince Yohannes ya da Johannes) Chrysostomus gelir. 350-407 yılları arasında yaşayan bu ünlü keşiş, sonraları İstanbul Patrikliği (398-404) görevine de getirilmiştir. Bu bölgede büyük ilgi gören manastırların birinin başında Aziz Maron (ölümü 406 ila 423) bulunur. Bu şahsın (günümüzde Lübnan merkezli) Maroni Kilisesi'nin kurulmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Ancak Suriyeli ermitlerin kuşkusuz en ünlüsü Aziz Symeon Sytlites'tir (390-459). Bu ermitin çağdaşlarınca günümüze aktarılan yaşamı gerçekten şaşkınlık uyandırıcıdır. Bir manastırda 10 yıl keşişlik yaptıktan sonra toplu yaşama uyum gösteremediği gerekçesiyle oradan uzaklaştırılan Aziz Symeon, 3 yılını bir hücrede geçirdikten sonra, insanlarla bağı bütünüyle kesmeye niyetlenir ve şaşkıncu bir yönetime başvurur. O, bundan böyle, çölün ortasında inşa ettiği 17 metre uzunluğundaki ve yarım metre genişliğindeki bir kulenin tepesinde yaşayacaktır. Aziz Symeon, projesini uygulamaya koymuş ve yaşamının son 37 yılını (hiç aşağıya inmeden ve hiç düşmeden) bu kulenin tepesinde dua ve ibadet ederek geçirmiştir. Kulenin genişliği yarım metreyi aşmadığı için burada uzanarak dinlenmek mümkün değildir. Aziz, uykusu geldiğinde de oturmak zorundadır. Symeon'u tanımlamak için kullanılan sytlites unvanı da Yunan dilinde kule / kolon anlamına gelir. Peki, Symeon beslenme ihtiyacını nasıl gideriyordu? Symeon'un ünü az zamanda bütün Hristiyanlık âleminde yayılmıştı. Onu görmeye gelen müminler, bir sepete yiyecek koyuyor ve bu yiyeceğin Aziz tarafından yukarı çekilmesini bekliyorlardı. Symeon kuledeki 37 yıllık yaşamını tamamladığında (elinde kitap) dua eder vaziyetteydi. Aşağıdan ona hayranlıkla bakanların bilmediği şey Aziz;'in kuledeki yaşamının ne denli çileli olduğuydu. Symeon'un vücudu hareketsizlikten iflas etmişti, tabanında derin yarıklar açılmıştı.<sup>9</sup>

Çöl, dağ başı, kaya tepesi, kule, ıssız adalarda başlayan Hristiyan manastırlarının hikâyesi daha sonraki yüzyıllarda şehirlerin en ihtişamlı binaları haline gelmelerine dek sürecektir.

---

<sup>9</sup>Cıvgın, İzzet., *age.*, s. 372-373.

### III. III. Manastırların Felsefesi:

Bütün ilahi dinler, ideolojiler ve rejimler kendi varlıklarını sürdürmek ve geleceklerini teminat altına almak isterler. Bu felsefeye hizmet edecek mensuplarına dünyevi ve uhrevi taahhütlerde bulunurlar. Dinin mensupları da dine, dindara hizmet etmek suretiyle Tanrı ve İsa'nın rızasına ulaşmayı dilerler. İşte bu istek ve iman onları dinî kurumlar kurmaya, kurulmuş olanları yaşatmaya yönelir. Bunun adı bazen “Tanrı aşkı” bozan “İsa aşkı” olur.

Manastırlar bu düşünce ve felsefenin ürünüdürler.

### III.IV. Manastırların Politikası:

İlk manastırlar mahalli kültürün ulaşamayacağı toplumun etkilerinden ve merkezi yönetimin gözünden uzak izole edilmiş kuş uçmaz kervan geçmez yerlere yapıldı.<sup>10</sup> 8-10 yaşlarındaki çocuklar henüz Hristiyan öncesi kültürün sadık bir mensubu olmadan manastıra alınır fizikî şartlar da kullanılarak ailelerinden ve sosyal çevrelerinden soyutlanarak 10 yıl kadar süren tam bir beyin yıkama operasyonu ile önce Hristiyan sonra da Hristiyanlığı yaymaya gönüllü (volunteer) misyonerler hâline getirilirlerdi.

Eğitim tümüyle Hristiyan dinî dogmaları çerçevesinde ve olabildiğince yorumsuz, tartışmasız ve zihne yüklenilerek ezberletme yoluyla yapılırdı. Öğrencileri erkekti.

### III.V. Manastırların Fiziki Yapısı:

Manastırların ilk örnekleri merkezi idarenin baskısından kaçabilmek, manastıra getirilen öğrencilerin geleneksel pagan ve Hristiyanlık dışı kültürlerle ilişkilerini kesebilmek için tabiatın imkânları da zorlanarak en erişilmez ve ulaşılmaz yerlere yapıldıklarını biliyoruz. Güvenlik, sosyal izolasyon ve pedagojik gereklerden böyle yerlere inşa edilen manastırlar genel olarak şu kısımlardan oluşmaktadır.

1. Dış manastır. Externi (yemin etmeden kalan öğrenciler) için,
2. İç manastır. Oblati (yemin edip, keşiş olmak isteyen öğrenci) için,
3. Yatakhane,

<sup>10</sup>Sumela Manastırı en tipik örneklerden biridir. Trabzon'a 48 km uzaklıkta, Çam ağaçları ile haplı iki dağ arasındaki derin vadide, dere yatağından 220 m yükseklikte kısmen kayalar üzerine oturtulmuş bir yapıdır. Aynı yapı sitilinde Maçka sınırları içinde Vazelon ve Kuşul Manastırlarından da söz etmek gerekir. Gürcistan'daki Chiaturadaki örnekte manastıra giden yol olmayıp kayanın tepesindeki yapıya, ziyaretçi yukarıdan zincirin ucuna bağlanmış sepet yardımıyla çıkırık düzeneğiyle çekilmektedir. Son yıllarda kayaya monte edilmiş bir metal merdiven sistemi kurulduğu haberleri alınmıştır.

4. Dershane,
5. Kütüphane,
6. Capellalar (Küçük ibadet odaları veya kuleleri),
7. Kilise,
8. Kopyalama (istinsah) hattat odaları (Scriptorium),
9. Dersi işleme odaları,<sup>11</sup>
10. Aşhane (yemek pişirilen, meyve, sebze işleme ve süt ürünleri imalathanesi),
11. Banyo ve tuvaletler,
12. Mürekkep imalathanesi,<sup>12</sup>
13. Çeşme.<sup>13</sup>

### III.VI. Manastırların Yönetimi:

Bir manastırın hizmete girebilmesi için en az 12 keşişin mevcudiyeti gerekliydi. Keşişler aralarından seçtikleri ve ataması papa ya da bölge psikoposu tarafından onaylanan başrahibe iteat ederlerdi. Başrahip görev bölümünü yapar manastır dışındaki arazinin ekilip biçilmesi görevlerine uygun keşişleri görevlendirirdi.

Başrahip ayinlere başkanlık eder, manastır günlük hayatının teftişini yapardı.

Manastır çatısı altında şu hizmet personeli bulunurdu:

1. Başrahip,
2. Keşişler,
3. Yeminli veya yeminsiz öğrenciler,
4. Muhafızlar,
5. Sadakacılar,
6. Hastabakıcılar,

---

<sup>11</sup>Cubberley. Elwood P. a.g.e., 144-150.

<sup>12</sup>Op. Cit. s.145.

<sup>13</sup>Komüsyon, Cumhuriyetin 50. Yılında Trabzon Kültür Bölümü, Ajans-Türk Matbaacılık, Ank. 1973, s. 113-171 (123).

7. Kilerciler,

8. Mutfak personeli.<sup>14</sup>

Tam teşekküllü manastırlarda dahi bu hizmetlerin birçoğu manastır personelinin işbirliğiyle yapıldığı sanılmaktadır.

### **III.VII. Manastırların Fonksiyonları:**

Ortaçağda Hristiyan tarikatları, kendi faaliyetleri için gerekli genç elemanları, bağlı oldukları tarikat ilkelerine uygun düşecek şekilde yetiştirmeyi sağlayacak okullar açmışlardır. Bu okulların en karakteristik olanları şüphesiz manastırlardır.

Manastırların fonksiyonlarını şöyle sıralayabiliriz.

#### **III.VII.I. Güvenlik Fonksiyonu:**

Özellikle katı Hristiyanlar için hukuksuzluğun ve düzensizliğin hüküm sürdüğü yaklaşık X. yy.a kadar güvenli bir dinî hayatın yaşandığı tek yer manastırlardı. Manastırlarda güçlünün değil, dinin kuralları hâkimdi. Toplumdaki ürkek, dindar ve çalışkan kişiler kaba medeniyetin vahşiliğinden ve karışıklığından kaçıp buralara sığındılar.<sup>15</sup>

Trabzon il sınırları içerisinde bulunan Sumela, Vazelon ve Kuşul (Hızır-İlyas) Manastırları yukarıdaki tanıma uyan en tipik manastırlardır.<sup>16</sup>

#### **III.VII.II. Tarımsal Üretim Fonksiyonu:**

Dış dünyadan gelebilecek saldırılardan ve yağmacılardan korunmak amacıyla şehir merkezlerinden uzağa yani kırsal bölgeye kurulan manastır mensupları günlük ihtiyaçlarını tedarik edebilmek için çevrelerindeki araziye uygun zirai faaliyetler için kullanarak destek almadan ayakta kalmayı başardılar. Kapalı bir ekonomik sistem kurarak varlıklarını sürdürdüler. Manastırların zenginleşmesi, zengin vakıflara ve bol miktardaki bağışlara kavuşmalarından sonradır.

Manastırların sadece tarımsal üretim değil hayvancılık da yaptığını; Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Sumela Manastırına tereyağ siparişi ettiği, bu manastırın keşişlerinin bir fiçı koyun tereyağını vapurla İstanbul'a gönderdikleri, Yavuz'un da mukabilen iki adet büyük

<sup>14</sup> Örtük, İsa, a.g.m., s. 2166 vd.

<sup>15</sup> Cubberley, Ellwood P. a.g.e., s. 141-142.

<sup>16</sup> Komisyon, Cumhuriyetin 50 Yılında Trabzon, Kültür Bölümü, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1973, s. 113-171(123).

mum çubuğu göndererek mukabelede bulunduğu ve buna manastır rahiplerinin “mumları manastırımızın en mutena köşesinde saklayacağız” şeklinde his beyan ettiklerine ilişkin bilgiyi kaynaklardan<sup>17</sup>ediniyoruz.

### **III.V.III. Sanat ve El zanaatları Merkezi Fonksiyonu:**

İssız ve sessiz yerlerde, insanlardan uzakta inşa edilen manastırların dışı kapalı bu hâli onlara yoğun bir sanat ve kültür merkezi hüveyeti kazandırıyor. Gerçekten manastırlar tam anlamıyla bir düşünce merkezleriydi. Dinî, mimari, resim, heykel, tezhip, vitray, kuyumculuk, edebiyat (bilhassa şiir, ilahi) ve müziğin kayda değer üstadları manastırlarda bulunur, sanatlarını icra ederlerdi.<sup>18</sup>

### **III.IVV.III. Misafirhanelik Fonksiyonu:**

Manastırlar felsefelerinin bir gereği olarak fakir, fukara, garip, yolcu, düşkün, aç, yorgun, hasta ... vb. insanların kabul edilip, dinlenme, beslenme, tedavi ve konaklama hizmetlerinin verilip, Hristiyan misafirperverliğinin merkezi haline gelmiş kurumlardır.<sup>19</sup>

### **III.VII.IV. Kopyalama (İstinsah) Fonksiyonu:**

Manastırların en karakteristik fonksiyonlarından biride az sayıdaki kitabı kopyalamak suretiyle çoğaltmaktı. Tek bir kitabın üretimi bile büyük bir çaba gerektirmekteydi.<sup>20</sup>

Birçok önemli manastırın görevli keşişleri okuma ve yazma konusundaki yeteneklerini buldukları sessiz, sakin ve güvenli ortamın avantajı ile nadir bulunan eserleri yeniden yazarak çoğaltma işinde kullanıyorlardı. Çoğaltılan eserler arasında:

1. İncil metinleri,
2. Ayin kitapları,
3. Azizlerin anlatıları,
4. Kutsal metin yorumları,
5. Roma klasikleri,
6. Manastır günlükleri,

<sup>17</sup> Yazıcı, Nesimi., “Osmanlı Günlük Hayatından Seçilmiş Örnekler Eşliğinde Farklılıklar Karşısında Hoşgörü Kültürümüz”, Birlikte Yaşama Kültürü ve Hoşgörü, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayını, Ank. 2010, s. 29-51.

<sup>18</sup> Öztürk, İsa., Manastır, Axis, C.4, Milliyet-Hachette, İstanbul, 2000, s. 2166-2167.

<sup>19</sup>Cubberley, Ellwood P.,a.g.m. s. 144.

<sup>20</sup> Akyüz, Yahya., Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2008, s. 493.

7. Önemli tarihi olaylara ait Latince metinler<sup>21</sup> sayılabilir.

Manastırların kitap kopyalama işlevi beraberinde metinlerin üzerine yazıldığı koyun, keçi ve dana derisi işleme ile yazı aracı özellikle siyah ve kırmızı renkli olan mürekkep imalatı tekniklerinin geliştirilmesini getirdi. Cilt için de domuz derisi kullanılırdı.

İstinsah yoluyla çoğaltılan kitaplar manastır kütüphanesine cildinden zincir ile kütüphane rafına bağlanır, böylece kaybolması ya da çalınması önlenirdi.

Manastırlarda kopyalama ya küçük odalarda birer birer oturarak ya da büyük bir odada bir keşişin orijinal metni okuyup diğer 3, 5, 10 kadar bile olabilen keşişlerin yazmaları şeklinde olurdu.<sup>22</sup>

### III.VII.V. İbadethane Fonksiyonu:

Manastırlardaki eğitim faaliyetinin bir anlamda uygulamasını ibadetler oluşturmaktadır. İbadet manastırların en karakteristik faaliyet birimlerinden birisini oluşturur. Manastır ibadetlerinde takrir (anlatım), dua, bilgilendirme, İncil ayetleri ve onların tefsirleri, peygamber mucizeleri, ilahiler iç içe girmiş bulunmaktadır.

Manastırdaki ibadetlere başrahip başkanlık etmekte, ibadetler genç Hristiyanlar için Hristiyanlaştırma aracı olurken belli başlı öğretim içeriğini de teşkil etmektedir.

Manastırda ibadet (ayın, oruç vs.) ay, gün ve saatlerinin doğru belirlenebilmesi için matematik ve astronomiye çok önem verilmektedir.

Bizans İmparatorluğu, yoğun bir manastır yaşamına ev sahipliği yapmıştır. Bizans manastır kültürüne en büyük katkıyı sağlayan keşişlerin başında Aziz Aleksandr (ölümü 430) gelir. Bir süre Suriye'deki manastırların birinde keşişlik yaptıktan sonra bir dağın tepesine çekilen Yunan kökenli bu ermit, daha sonra kendisine mürit olmak isteyen 400 kadar keşişin önderi olmuş ve Akemetes / Uykusuzlar Manastırını kurmuştur. Bu manastırın müritleri, 24 gruba ayrılmış; vardiya usulüyle 24 saat kesintisiz ibadet etmeleri ve ilahi okumalarıyla tanınmışlardır.<sup>23</sup>

Bazı keşişlerin başka bir amelde bulunmaksızın yalnızca dua etmeleri ise kimi kilise babaları tarafından hoş karşılanmamaktadır. Onlara göre, içinden İsa'ya dua etmeyi sürdüren bir

<sup>21</sup>Cubberley, Ellwood P. A. G.m.s. 144.

<sup>22</sup> Öztürk, İsa, a.g.m., s. 146.

<sup>23</sup> Çıvgın, İzzet, a.g.e., s. 372.

keşif, aynı zamanda elini de dolu tutmayı öğrenmeli, yoksulların yaşamlarını kolaylaştırmayı hedeflemeli, üretken olmalıdır. Ancak keşiflerin bir kısmı, kendilerini içsel ibadetten uzaklaştıran el işleriyle uğraşmayı doğru bulmamış, hatta dua dışındaki her türden ibadeti / ritüeli (örneğin vaftiz olmayı) yararsız addetmişlerdir.<sup>24</sup>

### III.VII.VI. Eğitim ve Öğretim Fonksiyonu:

Ortadoğu ve Avrupa'nın V ve X. yy.lar arasında en köklü eğitim öğretim ve kültür merkezleri şüphesiz manastırlardır. Aslında manastırların bir ibadet yeri oluşlarından daha etkili fonksiyonları onların birer okul oluşlarıdır. Bilhassa Orta Çağın ilk dönemlerinde eğitim alanında manastırlar birer öncü kurum niteliğindedirler.

#### III.VII.VI.I. Manastırların Akademik Kadrosu:

Manastırlarda günlük faaliyetleri yürüten rahiplerden ayrı olarak didaktik hizmeti yürütmekle görevli farklı eğitim ve statüye sahip rahiplerden söz edemiyoruz. Rahipler arasında iş bölümü veya uzmanlaşmaya dayalı bir farklılaşmanın olduğuna her rahibin uzmanlık dalına ait dersler verdiğine dair bir bilgiye sahip değiliz.

Manastırlarda her bir rahibin bir diğerinin yaptığı işi yapabildiğini toplam kalite prensibini hatırlatır biçimde her rahibin her şeyden sorumlu olduğu bir görev anlayışı içinde akademik hizmetinde bir işbirliği içerisinde yürütüldüğü sanılmaktadır.

Fakat manastırda deri işlemeciliği, mürekkep imalatı, tezhip, ciltleme vb. spesifik maharetler gerektiren hizmetleri uygun rahiplerin ya da personelin üstlendiğini tahmin edebiliriz.

#### III.VII.VI.II. Manastırların Öğrenci Profili:

Manastırların öğrencileri, çocuklarının kilisenin hizmetinde olmasını isteyen ailelerin çocuklarından oluşmaktaydı. Aileler çocuklarını manastıra göndermede gönüllüydü. Aynı gönüllülüğü çocuklarda gören olmazdı.

Bazı kız manastır okullarının varlığına rağmen manastır okullarının öğrencileri erkekti. İlk zamanlarda psikoposlar, çocukların evleriyle bağlantılı şekilde manastıra devam etmelerine sıcak bakmış olmalarına rağmen bunun amaca uygun olmayışı yüzünden terk edildiğini ve hepsinin yatılı öğrenci statüsüne sokulduklarını görüyoruz.

---

<sup>24</sup> Çıvgın, İzzet.,a.g.e., s. 374.

Manastırlara öğrenciler 9-10 yaşlarında gelirlerdi. Bu okullarda iki tip öğrenci olurdu:

**1. Oblati:** Manastırlarda keşiş olmak üzere yemin ederek kalan öğrencilerdir. Bunlar “iç manastır” denen bölümlerde kalır, daha yoğun bir ders ve disiplin altında tutulurlardı.

**2. Externi:** IX. yy.dan sonra yemin etmeksizin manastırda kalan, “dış manastır” denen bölüm veya okullarda okuyan öğrencilerdir.

### III.VII.VI.III. Öğrencilerin Yaşı ve Öğrenim Süresi:

Gençler manastır eğitimine hazırlanmaları için erken yaşta (yaklaşık 9-10 yaşlarında) manastırlara alınırlardı. Buradaki öğrenim süreleri 9-10 yıl kadar sürebilirdi<sup>25</sup>. Bu süre içinde yeni bir Hristiyan insan olarak mezun olurlardı. 10 yaşında manastıra gelip burada yaklaşık 10 yıl süren bir manastır öğretim programından geçen çocuklar 20 yaşlarına geldiklerinde beyinleri yıkanmış yeni dini bütün yönleriyle öğrenip yaşayan ve yaşatmak için gayret gösteren insan haline gelmiş oluyolardı.

### III.VII.VII. Manastırların Öğretim Metodu:

Manastır öğretiminin yegâne metodu ezberdi. İncil metinleri, İncil tefsirleri, havarilerinin hayat hikâyeleri, dinî karakterdeki şiirler, ilahiler (...) çocuklara ezberletilirdi. Zihne haddinden fazla yüklenilirdi. Tartışma ancak rahipler arasında olabilirdi. Öğrenciler arasında veya derslerde tartışmaya hatta kişisel yorumlara yer verilmezdi.

Bazan da rahip kürsüden bir dini metni olur, yorumlayarak takrir (Lectio, anlatım, nutuk) ederdi. Öğrencilerin elinde ders notları değil hazır kitaplar olurdu.

### III.VII.VIII. Manastırlardaki Öğretimin İçeriği:

Tam teşekküllü manastırlarda güçlü ve kaliteli bir eğitim öğretim verilirdi.

“Bu okullara yeni başlayanlar, önce okuma, yazma ve hesap gibi temel bilgileri kazanırlardı. Bunun yanında da Latince dualar, metinler, inanç ilkeleri (dogmalar) ve dinî ilahiler öğretilirdi.

Yüksek bir teoloji öğrenimi görebilmek için, yalnızca Latince bilgisi değil ayrıca Antik çağdan kalma “yedi serbest san’at” bilgilerine de sahip olmak gerekli idi. Bu “hür san’atlar”ın

<sup>25</sup> Aytaç, Kemal, a.g.e., s. 87.



“trivium” ve “Quadrivium” dalları, Manastır okulları’nda farklı yaygınlık ve derinlikte öğretilirdi.<sup>26</sup>

Trivium’dan (üç serbest sanat):

1. Latince grameri
2. Retorik (güzel konuşma-Hitabet)
3. Dialektik (tartışma teknikleri)

Quadrivium’dan (dörtlü serbest sanat):

1. Matematik
2. Astronomi
3. Müzik
4. Edebiyat dersleri öğretilirdi.<sup>27</sup>

Trivium’dan her şeyden önce Latince grameri’ne önem verilirdi; retorik ve dialektik ise ikinci planda kalmışlardı. Quadrivium’dan ise Matematik ve Astronomi’ye kilisenin bayram takvimlerinin hesaplanması işinde ihtiyaç duyulmaktaydı. Müzik teorisi ise kilise korolarında büyük bir önem taşıyordu.

Manastır mensupları, Antik çağdan kalma bu “kafirlikleri”ne karşı büyük bir nefret duyuyorlardı. Onun için de bunları ya Hristiyanlık rengine sokarak<sup>28</sup> ya da Hristiyanlık sansüründen geçirdikten sonra kabul ediyorlardı.

### III.VII.X. Misyoner Yetiştirme Fonksiyonu:

Manastırlar önce yakın çevrelerinde yaşayan insan topluluklarıyla sosyokültürel ve ekonomik ilişkiler kurup onlarla iletişim ve etkileşime girerek toplumsal hayata müdahalede bulunurlardı. Hristiyanlığın propagandası öğretilerek yayılmasına yönelik ilk misyonerlik halkası buydu.

Öte yandan manastırda yeterli eğitim ve öğrenimi görüp gerekli olgunlaşmayı gerçekleştirmiş mezunlar; yeminli, gönüllü (volenteer) olarak eski tabirle “bir değnek bir torba ile” manastırdan ayrılır, onlara göre “barbar” olan, henüz Hristiyanlığın ulaşmadığı

---

<sup>26</sup> Aytaç, Kemal.,a.g.e., s. 86.

<sup>27</sup>İbidem.

<sup>28</sup> Aytaç, Kemal.,a.g.e., s. 86-87.

coğrafyalarda yaşayan dünyanın diğer toplumlarına bu dinî takdim ve teklif edip, öğretmek yoluyla yayılımını sağlamaya çalışırlardı.

Birçok manastır mezunu Hristiyan misyonerin Avrupa, Asya ve Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında misyoner faaliyetleri esnasında hayatlarını kaybetmiş olmalarına karşılık Roma'nın devlet (resmî) dinî olma avantajını da kullanarak amaçları yolunda bir hayli başarılı olduklarını söylemek mümkündür.

### **Sonuç:**

Dinler, rejimler ve ideolojiler varlıklarını idame ettirmek ve geleceklerini garanti altına alabilmek için okullar açarak kendi taraftar hatta misyoner ve propagandistlerini yetiştirmenin yollarını ararlar.

Bu amaçla Hristiyanlar MS II. yy.dan itibaren kateşet, manastır okulları, şövalye eğitimi, mesleki korporasyonlar, şehir okulları hatta XIII. yy.da da üniversitelerini kurarak güçlü bir okullaşma faaliyetine giriştiler. Bize göre Hristiyanlığın orijinalini yitirmiş, insan eliyle tahrip edilmiş şekline rağmen mevcut dinler arasında daha geniş coğrafya ve daha büyük nüfusa ulaşabilmiş olmasının temelinde onun okullaşma sahasında gösterdiği başarısı vardır.

Hristiyan okullaşma faaliyetinin merkezinde ise manastırlar yer alır. Bütün bir ortaçağ boyunca Hristiyanlığın programlı eğitiminin (öğretim) yapıldığı, Hristiyan akıl takımı ve propaganda gönüllüsü misyonerlerinin yetiştirildiği, çevre halklar ile bütünleşerek dinin geniş halk kitlelerine ulaştırıldığı eğitim, sığınma, el zanaatları, propaganda ve ibadet merkezleri manastırlar olmuştur.

Manastırın Hristiyan dünyasındaki yerini anlatabilmek için: İslam dünyasındaki cami, medrese, tekke, zaviye, ribat, hankâh, kervansaray vb. kurumların işlevlerinin en az bir kısmını yerine getiren komplike bir din kültürü ve eğitimi hizmetleri merkezi ve bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma kurumu olduğunu söylemek yeterli olacaktır sanırız.

X. yy.'dan sonra manastırlar artık birer şehir merkezi kurumlarıdır. Çünkü dağa veya taşraya çıkmaya, saklanmaya lüzum kalmamıştır.

Günümüzde dahi Batı Hristiyanlığı kilisenin çevresinde, Doğu Hristiyanlığı ise manastırlar etrafında örgütlenmeyi sürdürmektedir.

**Kaynaklar**

- Akyüz, Y.(2008). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 493.
- Cubberley, E. P. A. G. M. S. 144.
- Cumhuriyetin 50 yılında Trabzon, kültür bölümü*. (1973). Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, 113-171
- Cumhuriyetin 50. yılında Trabzon kültür bölümü*. (1973). Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, 113-171.
- Çıvgın, İ.(2008). *Ortaçağ tarihi*. Ankara: Maya Akademi, 372.
- Demirci, K.(1998). *Hristiyanlık. İstanbul: Tdv. İslam Ansiklopedisi*, 328-340.
- Kemal, A. (1998). *Avrupa eğitim tarihi*. İstanbul: Mü, İlahiyat Fakülteri Yayınları, 81.
- Keskinoğlu, B. (1981). *A.H. O. Hazreti Muhammed ve hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,70-78.
- Öztürk, İ. (2000). *Manastır, Axis*. İstanbul: Milliyet-Hachette, 2166-2167.
- Yazıcı, N. (2010). “*Osmanlı günlük hayatından seçilmiş örnekler eşliğinde farklılıklar karşısında hoşgörü kültürümüz*”, *birlikte yaşama kültürü ve hoşgörü*. Ankara: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 29-51.